

Jerzy WOŹNIAK CM

POLSKA SYROLOGIA

Nazwa syrologia (niem. *Die Syrologie*, ang. *The Syrology*) pochodzi od rzeczownika Syrus, którym oznacza się chrześcijan zamieszkujących pierwotnie tereny Syrii (Antiochia, Damaszek, Edessa i in.), i jako odrębna dyscyplina naukowa zajmuje się językiem, literaturą, teologią, liturgią, historią chrześcijaństwa syryjskiego (maronici, nestorianie, jakobici, kościoły Indii – obrządku malabarskiego i malankarskiego). Idąc za sugestią W. Witakowskiego pragniemy również w Polsce upowszechnić tę nazwę w odróżnieniu od syriologii, która zajmuje się starożytną i współczesną Syrią w szerszym aspekcie kulturowym i politycznym. Od 1972 roku mniej więcej co cztery lata odbywają się międzynarodowe kongresy naukowe (ostatni VII. w Uppsali 1996 r.), organizowane w wiodących centrach studiów nad chrześcijaństwem syryjskim. VIII Symposium Syriacum odbędzie się w Sydney (Australia) w dniach 26-30 czerwca 2000 roku, organizowane przez prof. R.Y. Ebieda.

Obecnie powstaje specjalna encyklopedia chrześcijaństwa syryjskiego pod kierunkiem takich syrologów jak: George Kiraz (General Editor), Sebastian Brock, John F. Coakley, Robert Kitchen, Luk Van Rompay i Witold Witakowski pt. *Encyclopedic Dictionary of the Syriac Heritage* (EDSH). Encyklopedia ta będzie zawierać ponad 1200 haseł, a jej druk przewidziany jest na rok 2002. Przewidziany jest też jej przekład na język arabski, syryjski i malajalam. Obecnie jest też redagowane elektronicznie w Waszyngtonie czasopismo „Hugoye: Journal of Syriac Studies” poświęcone chrześcijaństwu syryjskiemu i dostępne na stronie internetowej – <http://www.acad.cua.edu/syrcom/hugoye>. Również pod tym hasłem można się wiele dowiedzieć o działalności syryjskiego Instytutu Komputerowego kierowanego przez G. Kiraza jak również o innych ośrodkach syrologicznych na świecie.

Tak dynamicznie rozwijająca się dyscyplina naukowa domaga się zebrania po raz pierwszy razem okruszyn polskiej syrologii, aby ukazać, kto w Polsce zajmował się językiem i kulturą syryjską. Pewnym wzorem i zachętą dla nas jest praca syrologa z Getyngi Wernera Strothmanna pt. *Die Anfänge der syrischen*

*Studien in Europa*¹. Autor w pierwszej jej części przybliży autorów, którzy kładli podwaliny pod syrologię w Europie począwszy od Tezeusza Ambrosiusa (1469-1540), który wyuczył się języka syryjskiego i udzielał jego lekcji na uniwersytecie w Bolonii oraz odprawiał Mszę św. w rycie syryjskim, w roku zaś 1539 opublikował w Wenecji *Wprowadzenie (Introductio)* do języka syryjskiego i innych języków wschodnich.

I. NAUCZANIE JĘZYKA SYRYJSKIEGO W POLSCE

Do najstarszych ośrodków naukowych, w których wykładano język syryjski należą: Kraków, Śląsk, Wilno, Warszawa, Lublin, Gdańsk i Tarnów.

1. Kraków. Studia orientalne w Krakowie wiążą się z powstaniem pierwszej katedry hebraistyki w 1528 r., która w dość krótkim czasie przestała istnieć, w wieku XVII język hebrajski wykładano sporadycznie. W latach 1780-1783 języki wschodnie wykładał tu Krzysztof Idatte, a w latach 1786-1790 Wincenty Smacziński². W związku z połączeniem przez rząd austriacki Uniwersytetu Lwowskiego z Krakowskim utworzono w r. 1805 na Wydziale Teologicznym katedrę języków wschodnich. W latach 1805-1809 języki wschodnie (hebrajski, aramejski, syryjski, arabski) wykładał ks. Marcin Altegger³.

W roku 1818 na podstawie Statutu Organicznego utworzono na Wydziale Filozoficznym UJ katedrę języków i literatury orientalnej, która przetrwała do r. 1827, a po blisko 100-letniej przerwie została na nowo erygowana w roku 1921. W drugiej i trzeciej dekadzie XIX wieku intensywne nauczanie języków orientalnych wiąże się z osobą prof. Wilhelma Münnicha⁴, który był profesorem języków i literatury orientalnej na UJ w latach 1818-1826, a następnie na Uniwersytecie Wileńskim w latach 1826-1830. W pierwszym roku wykładał Münnich studentom języki: hebrajski, syryjski i aramejski, w drugim zaś: turecki, arabski, perski, samarytański i etiopski. Najpierw zapoznawał studentów z gramatyką opisową, a następnie przechodził do ćwiczeń w czytaniu i pisaniu. Do najwybitniejszych jego uczniów należeli: ks. Piotr Franciszek Pękalski (1790-1874), bożogrobeca i późniejszy profesor języków orientalnych na UJ⁵

¹ *Göttinger Orientforschungen*, I. Reihe: Syriaca, Bd 1, Wiesbaden 1971.

² Por. K. Michalewska, *Z dziejów nauczania języków orientalnych na Uniwersytecie Jagiellońskim w latach 1818-1836*, w: *Szkice z dziejów polskiej orientalistyki*, pod red. J. Reychman, Warszawa 1966, t. 2, s. 107.

³ Por. Michalewska, art. cyt., s. 108.

⁴ Por. Michalewska, art. cyt., s. 108-115.

⁵ Por. W. M. Bartel, *Pękalski Piotr Franciszek Borgiasz (1790-1874)*, PSB 25, 732-734; B. Kumor, *Pękalski Piotr*, SPTK III 352-352. Przełożył też *Wyznania św. Augustyna* (Kraków 1847), ale się nie zachowały.

oraz ks. Mikołaj Janowski (1785-1836), profesor teologii moralnej i pastoralnej UJ. W latach 1827-1832 ks. Pękalski wykładał bezpłatnie język hebrajski, aramejski i syryjski; podobnie jak Münnich zapoznawał słuchaczy najpierw z budową gramatyczną i leksykalną języka syryjskiego, a następnie z jego składnią i dialektologią.

Od 1832 roku język syryjski na UJ wykładał ks. Jan Schindler (1802-1890)⁶, doktor teologii Uniwersytetu Lwowskiego, który otrzymał 27 kwietnia 1832 r. nominację od Senatu Rządzącego na profesora zwyczajnego Pisma św. W roku akademickim 1833/34 ks. Schindler został profesorem zwyczajnym Pisma św. i nadzwyczajnym języków wschodnich, a także dziekanem Wydziału Teologicznego. W związku z nominacją na senatora i komisarza rządowego Instytutów naukowych ks. Schindler zrezygnował z katedry w 1837 r., na którą ogłoszono konkurs.

W roku 1839 Senat Rządzący zamianował ks. Ignacego Penkę⁷ profesorem Pisma św., który prowadził również zajęcia z języków wschodnich oraz egzegetyki niższej i wyższej. W 1840 r. na wolną katedrę Pisma św. i języków orientalnych UJ ogłoszono konkurs, do którego przystąpił m.in. ks. Feliks Godziemba Sosnowski (1806-1871)⁸, który był już profesorem Pisma św. Starego Testamentu i języków wschodnich w Uniwersytecie Lwowskim, a w latach 1836-1838 profesorem teologii pastoralnej i ojcem duchownym w Seminarium Tarnowskim; wcześniej uzyskał doktorat w Wiedniu, gdzie również poznał języki orientalne. Rada Wydziału Teologicznego przygotowała wówczas 50 wybranych zagadnień do konkursu, a w tym po trzy tezy z języków orientalnych (hebrajski, chaldejski, syryjski, arabski). Ks. Sosnowski zdał egzaminy z „chlubą”. W końcu Senat Rządzący mianował go 11 lutego 1842 r. profesorem Pisma św. i języków wschodnich, które to zadania wypełniał gorliwie do śmierci w 1871 roku.

Od roku 1860 rozpoczął zajęcia z języków biblijnych na UJ ks. Jan Drożdżewicz⁹, który urodził się w 1812 r. w Skawinie, a zmarł w 1888 r. w Krakowie. W 1845 r. uzyskał doktorat z teologii, habilitację z patrologii w 1863 r. na podstawie pracy: *De utilitate et necessitate legendi opera SS. Patrum*, a tytuł profesora zwyczajnego studium biblijnego Starego Testamentu

⁶ Por. M. Kanior, *Wydział Teologiczny w dziejach Uniwersytetu Krakowskiego 1780-1880*, (Studia do dziejów Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego VIII), Kraków 1998, s. 223nn; J. Bieniarzówna – A. Stelmach, *Schindler Jan Chrzyciciel Michał (1802-189-)*, PSB 35, 498-501.

⁷ Por. W.M. Bartel, *Penka Ignacy Józef (1793-1855)*, PSB 2, 582-583; B. Kumor, *Penka Ignacy*, SPTK III 347.

⁸ Por. Kanior, dz. cyt., s. 232-234.

⁹ Por. J. Archutowski, *Ks. Jan Drożdżewicz (1812-1888)*, PSB 5, s. 396; J. Kracik, *Drożdżewicz Jan*, SPTK I 424; S. Piech, *Wydział Teologiczny Uniwersytetu Jagiellońskiego w latach 1880-1939* (Studia do dziejów Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego), Kraków 1995, 53-54.

i języków wschodnich w 1872 roku. Od r. 1860 wykładał Stary Testament i języki wschodnie, w tym syryjski, do roku 1883, w którym to ustąpił z katedry mając 70 lat. Wśród wszystkich współczesnych budził podziw swą wielką pracowitością, a prawym charakterem jednał wielu przyjaciół. Za życia ks. Drożdżewicz wykładał w semestrach zimowych w wymiarze 2 godzin tygodniowo języki: hebrajski, arabski, syro-chaldejski, a w semestrach letnich przeprowadzał egzegzęzę tekstów biblijnych. Korzystał przy tym z chrestomatii syryjskiej A. Oberleitnera objaśniając psalm 42 i następne (*Chrestomathia syriaca una cum glossario syriacolatino huic chrestomathiae accomodato*, pars 1-2, Viennae 1826-1827, ss. 292, 246). W tym czasie uczono języka syryjskiego co dwa lata. Po przejściu na emeryturę ks. J. Drożdżewicza język syryjski na UJ wykładał: w latach 1883-1886 ks. E. Lamboy, a od 1886 r. ks. Z. Lenkiewicz (1845-1913)¹⁰.

Osieroconą katedrę Pisma św. i języków wschodnich objął w roku 1888 ks. W. Knapieński (1838-1910)¹¹. Uczył on języków hebrajskiego, chaldejskiego i syryjskiego w wymiarze 2 godzin tygodniowo. W semestrach zimowych zapoznawał studentów z rudimentami języka, a w semestrach letnich analizował teksty z tych języków.

Od roku 1902 naukę języków orientalnych na UJ, w tym także języka syryjskiego, prowadził ks. Franciszek Gołba (1862-1944)¹², który urodził się w Bachowicach koło Zatora. Stopień doktora teologii uzyskał w UJ w 1894 roku. Po habilitacji w 1902 r. uczył języka arabskiego w jednym, a chaldejskiego i syryjskiego w drugim roku w wymiarze 2 godz. tygodniowo. Języki orientalne studiował w Bejrucie, Berlinie i Fryburgu Szwajcarskim, a potem jako docent UJ uczył ich ponad 20 lat. W roku 1923 osiadł na probostwie w rodzinnej wiosce Bachowicach, gdzie wybudował nowy kościół, rozwinął na szeroką skalę działalność społeczną i zmarł w opinii świętości dnia 18 stycznia 1944 roku.

Po odejściu ks. F. Gołby nauczanie języków wschodnich przejął ks. Alfons Maria Witold Bielenin (1885-1965)¹³, najpierw jako lektor w latach 1923-1928, a następnie jako docent w latach 1928-1939, zajęcia te prowadził

¹⁰ Por. S. Piech, dz. cyt., s. 54; B. Kumor, *Lenkiewicz Zygmunt*, SPTK II 504-505; PSB 17, 59-60.

¹¹ Por. S. Piech, dz. cyt., s. 55-58; C. Lechicki, *Knapieński Władysław*, PSB 13, 105-106; R. Żmuda, *Knapieński Władysław*, SPTK II 295-306; Jest on też autorem paru publikacji patrystycznych, np. *Monografia kanoniczna o Dekretaliach Pseudo-Izydora*, „Przegląd Katolicki” 4(1866) 342-244, 358-362; *Skład Apostolski*, tamże, 7(1869) 513-517, 529-533, 545-549, 561-568, 577-580, 593-596, 609-613, 673-677, 689-694, 705-710, 721-724, 737-742. Wydane razem oddzielnie: *O Składzie Apostolskim. Czy zgadza się ze zdrową krytyką podanie, że formuła wiary zwana Składem Apostolskim od samychże Apostołów pochodzi?*, wyd. 2 przejrzone, Warszawa 1870, ss. 160.

¹² Por. F. Bielenin, *Gołba Franciszek*, PSB 8, s. 245; S. Piech, dz. cyt., s. 62-63; J. Kracik, *Gołba Franciszek (1862-1944)*, SPTK V 469.

¹³ Por. S. Piech, dz. cyt., s. 64; J. Kracik, *Bielenin Alfons Maria Witold (1885-1965)*, SPTK V 105.

z wzorową sumiennością i powodzeniem. Po drugiej wojnie światowej nie wrócił jednak do pracy naukowej, ale pełnił funkcję kapelana SS. Zmarłychwstanek (1939-1947) w Bukowinie Tatrzańskej i w Stryzawie koło Suchej, a następnie do końca życia w Sióstr Matki Bożej Miłosierdzia w Krakowie – Łagiewnikach. Języka syryjskiego uczył po 2 godz. tygodniowo objaśniając gramatykę i tekst Peszitty, pozostawiając po sobie piękny przekład 20 hymnów przypisywanych św. Efremowi jako „Hymny o Błogosławionej Dziewicy”¹⁴.

Potem język syryjski wrócił na UJ dopiero w roku 1997/1998, kiedy to ks. Jerzy Woźniak rozpoczął jego nauczanie dla studentów Instytutu Religioznawstwa i Archeologii Śródziemnomorskiej. W semestrze letnim 2000 r. prof. Andrzej Zaborski prowadził kurs języka syryjskiego dla arabistów, a semitolog Werner Arnold, profesor z Uniwersytetu w Heidelbergu, w miesiącach marcu i kwietniu 2000 r. zapoznawał studentów z współczesnym językiem syryjskim i mandejskim.

2. Wilno¹⁵. Początki naukowej polskiej orientalistyki wiążą się ze środowiskiem uniwersyteckim w Wilnie. Uniwersytet Wileński, który działał niespełna 30 lat (1803-1832), szybko się wysunął na czoło innych ośrodków uniwersyteckich i był porównywany do Oxfordu i Getyngi. Działali w nim m.in. uczeni tej miary co E. Groddeck (+1825) i J. Lelewel (+1861). E. Groddeck ukończył najpierw Gdańskie Gimnazjum Akademickie a następnie studiował języki orientalne w Getyndze u prof. Jana Dawida Michaelisa. W Wilnie był nauczycielem języków wschodnich młodego J. Lelewela, który potem przełożył na język polski w 1803 r. gramatykę do języka chaldejskiego Jana Leusdena i gramatykę języka syryjskiego Diebera.

W Wilnie działał również wybitny orientalista Michał Bobrowski (1784-1848), który w latach 1817-1822 studiował języki semickie w Wiedniu u A. Oberleitnera i w Paryżu u Sylwestra de Sacy, a po powrocie do kraju objął katedrę egzegezy Pisma świętego.

3. Warszawa. Na początku XIX wieku działał w Warszawie w Szkole Głównej Alojzy Ludwik Chiarini (1789-1832), profesor teologii narodowości włoskiej, który wykładał historię Kościoła i języki orientalne, w tym język syryjski. U niego to rozpoczął studia orientalne wybitny polski orientalista Albert Biberstein-Kazimirski (1808-1887), zaczynając od języka hebrajskiego i syryjskiego¹⁶. Pisma Chiariniego z języka łacińskiego przełożył i wydał P. Chlebowski:

¹⁴ Por. I. Ortiz de Urbina, *Maryja w patrystyce syryjskiej*, CzST 11(1983) 138-150.

¹⁵ Por. J. Reychman, *Zainteresowania orientalistyczne w środowisku mickiewiczowskim w Wilnie i Petersburgu*, w: *Szkice z dziejów polskiej orientalistyki*, pod red. S. Strelcyna, Warszawa 1957, t. 1, 69-94.

¹⁶ Por. A. Zajączkowski, *Z dziejów orientalizmu polskiego doby mickiewiczowskiej*, w: *Szkice z dziejów polskiej orientalistyki*, pod red. S. Strelcyna, Warszawa 1957, t. 1, s. 75.

Grammatyka hebrajska ułożona i pokrewnymi dyalektami arabskim, chaldejskim i syryackim pokrótce objaśniona (Warszawa 1826) oraz *Słownik hebrajski z pokrewnymi dyalektami arabskim, chaldejskim, syryackim objaśniony* (Warszawa 1829)¹⁷.

W 1932 roku powstaje na Uniwersytecie Warszawskim Instytut Orientalistyczny. W latach międzywojennych pracował na Wydziale Teologii Katolickiej UW filolog biblijny ks. Jan Stawarczyk (1887-1944)¹⁸, u którego pobierał naukę żyjący do dzisiaj nestor polskich syrologów ks. Wojciech Kania z Tarnowa. Ks. Stawarczyk w latach 1911-1914 odbył studia biblijne w Rzymie w Papiejskim Instytucie Biblijnym, a od 1918 r. został zaangażowany na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Warszawskiego, najpierw jako wykładowca filologii biblijnej, w tym także języka syryjskiego, a od 1920 r. jako profesor zwyczajny tego przedmiotu.

Po drugiej wojnie światowej działał w Warszawie ks. Paweł Nowicki (1888-1980)¹⁹ profesor filologii biblijnej i semitolog; habilitował się na Uniw. Warszawskim w 1933 r. w zakresie filologii biblijnej, a profesorem nauk biblijnych na Wydziale Teologii Katolickiej Uniw. Warszawskiego został w 1948 r., w latach zaś 1954-1970 pracował w Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie. Jako syrolog został świetnie przygotowany poprzez studia filozoficzno-teologiczne i filologii semickiej, jakie odbywał we Fryburgu Badeńskim uwieńczone doktoratem w r. 1916 na podstawie rozprawy pt. *Beiträge zur Syntax in Aphrem's Memren* (Kirchhain 1916), która dotyczyła syntaksy syryjskiej w utworach poetyckich św. Efrema. Jest to pierwsza monografia Polaka z zakresu syrologii zasługująca na wydanie w języku polskim. Dla studentów języka syryjskiego przygotował również jako pierwszy z Polaków skrypt pt. *Język syryjski. Zagadnienia podstawowe* (Warszawa 1962, s. 50), który umożliwił studiującym biblistykę zapoznanie się z tym językiem.

Następcą ks. Nowickiego na katedrze filologii biblijnej ATK został od 1971 r. jego uczeń o. Józef Wiesław Leon Rosłon OFMConv (1929-1993)²⁰, który zajmował się głównie językiem hebrajskim, ale prowadził również naukę języka syryjskiego. Ponadto okazjonalnie dla studentów hebraistyki i archeologii śródziemnomorskiej UW zajęcia z języka syryjskiego prowadzi dr Witold Witakowski z Uppsali.

4. Lublin. Początki nauczania języka syryjskiego na Katolickim Uniwersytecie w Lublinie należy wiązać z działalnością o. Stanisława Stysia (1896-1959)²¹, jezuickiego egzegety i profesora KUL-u. Ojciec Styś w latach 1924-

¹⁷ Por. M. Manteufflowa, *A. Chiarini*, PSB 3, s. 290.

¹⁸ Por. T. Śliwa, *Stawarczyk Jan (1887-1944)*, SPTK VII 165-166.

¹⁹ Por. T. Krahel, *Nowicki Paweł (1888-1980)*, SPTK VI 565-566.

²⁰ Por. J. Mandziuk, *Rosłon Józef Wiesław Leon (1929-1993)*, SPTK VIII 489-494.

²¹ Por. L. Grzebień, *Styś Stanisław (1896-1959)*, SPTK VII 194-196.

1927 studiował na Papieskim Instytucie Biblijnym w Rzymie a od r. 1944 został zatrudniony na KUL-u jako zastępca profesora Pisma św. Starego Testamentu i języków wschodnich. Pracę tę kontynuował z przerwą w latach 1952-1956 do r. 1959, wykładając obok języka hebrajskiego i greckiego także języki orientalne: arabski, syryjski i akadyjski. Tak wszechstronne przygotowanie lingwistyczne gwarantowało niewątpliwie odpowiedni poziom nauczania również języka syryjskiego. Po śmierci o. Stysia język syryjski na KUL-u wykładał ks. prof. Stanisław Łach (1906-1983)²², absolwent Instytutu Biblijnego w Rzymie; po nim jego nauczanie przejęli: S. Cinal – asystent ks. Łacha i ks. prof. J. Kudasiwicz, obecnie zaś lektorat języka syryjskiego prowadzi ks. Antoni Tronina, profesor egzegezy Starego Testamentu.

5. Gdańsk. W Gdańsku istniało w latach 1584-1810 Gimnazjum Akademickie, w którym przeważnie wykładano język hebrajski, ale to nauczanie było wspomagane również innymi językami jak etiopski, syryjski, samarytański²³. W Gdańsku też działało lub z Gdańska się wywodziło wielu orientalistów. Warto tu na przykład wspomnieć katechetę w gdańskim domu poprawczym Colberga (†1672), który podczas studiów uniwersyteckich układał wiersze hebrajskie i wygłosił nawet mowę po syryjsku. Do wybitniejszych gdańskich orientalistów należał również Daniel Gradus (†1713), który w latach 1700-1705 kierował tutejszą katedrą języków orientalnych i uczył języka hebrajskiego, aramejskiego i syryjskiego. Na specjalną uwagę zasługuje także działalność Pawła Patera (1656-1724), który urodził się wprawdzie w Spiszu, ale zmarł w Gdańsku, wcześniej zaś studiował najpierw we Wrocławiu u orientalisty Andrzeja Akolutha, a następnie w Jenie. Po ukończeniu studiów działał w Toruniu w latach 1689-1705 jako profesor matematyki i geografii w tamtejszym gimnazjum, a od roku 1705 był profesorem matematyki w Gimnazjum Akademickim w Gdańsku. Jednym z wielkich jego osiągnięć jest wydane w Lipsku w 1710 r. dzieło pt. *De Germaniae miraculo optimo, maximo typis litterarum*, w którym to autor dał próbkę alfabetów i tekstów języków orientalnych, takich jak arabski, hebrajski, armeński, syryjski, etiopski, koptyjski i aramejski.

6. Śląsk. Tradycje orientalne na Śląsku²⁴ związane są z nauczaniem języka hebrajskiego od końca XV wieku. W samym Wrocławiu naukę tego języka

²² Por. S. Piech, *Łach Stanisław (1906-1983)*, SPTK VIII 342-348.

²³ Por. J. Reychman, *Katedra języków orientalnych Gdańskiego Gimnazjum Akademickiego (1584-1810)*, w: *Szkice z dziejów polskiej orientalistyki*, pod red. J. Reychmana, Warszawa 1969, t. 3, 83-122.

²⁴ Por. J. Reychman, *Śląska i pomorska orientalistyka XVI-XVIII w.*, w: *Szkice z dziejów polskiej orientalistyki*, pod red. S. Strelcyńska, Warszawa 1957, t. 1, 51-68; K. Migoń, *Śląscy orientaliści i zbieracze orientaliów do XIX w.*, w: *Szkice z dziejów polskiej orientalistyki*, pod red. J. Reychmana, Warszawa 1969, t. 3, 7-46.

wprowadził w 1543 r. do programu gimnazjum przy kościele św. Elżbiety Ambroży Moibanus (1494-1554), uczeń i przyjaciel Lutra. Istnieje również świadectwo, że zamierzał on wyklądać także inne języki orientalne. Hebraistyka prowadziła do dalszych regionów zainteresowań orientalnych. Przykładem tego jest śląskie duchowieństwo protestanckie, w którym m.in. pastor Jan Dawid Raschke (1 poł. XVIII w.) znał chaldejski i syryjski, a inny pastor wrocławski Jan Adam Quasius (1708-1746) studiował w Lipsku język chaldejski, syryjski i arabski. Również wielki entuzjasta Wschodu, śląski pastor Elias Opala (1554-1624) oprócz arabskiego znał syryjski, chaldejski, turecki, perski i etiopski.

Najbardziej wszechstronnym orientalistą śląskim był jednak Andrzej Akolut (1654-1704), który w 1680 r. wydał w Lipsku tekst Abdiasza po armeńsku. Od 1671 r. przebywał na Śląsku orientalista Pfeiffer, u którego Akolut uczył się wielu języków orientalnych, takich jak: aramejski, syryjski, perski, etiopski, turecki, koptyjski, armeński i chiński. Andrzej Akolut, jako uczeń gimnazjum św. Elżbiety, sporządził wówczas tomy notatek zawierające gramatyki i słowniki do tych języków orientalnych, a wśród nich w tomie pierwszym znajdują się 72 karty *in octavo* pt. *Grammatica linguarum chaldaee, syriacae i samaritanae*. Warto tu dodać, że Andrzej Akolut w latach 1674-1676 odbył studia w Wittenberdze zakończone stopniem magistra filozofii. Potem powrócił do Wrocławia, gdzie od roku 1689 pełnił obowiązki profesora języków orientalnych w gimnazjum przy kościele św. Elżbiety.

7. Tarnów. Syrologia w Tarnowie wiąże się z osobą ks. Wojciecha Kania²⁵, emerytowanego profesora patrologii w miejscowym Instytucie Teologicznym, który od lat sześćdziesiątych prowadził kursy języka syryjskiego dla chętnych alumnów. Owocem tego nauczania jest kilka prac magisterskich z zakresu wczesnochrześcijańskiej syrologii. Ks. W. Kania zasłużył się dla polskiej syrologii przede wszystkim jako tłumacz literatury syryjskiej – zwłaszcza św. Efrema, oraz propagator myśli Ojców syryjskich, co wówczas w Polsce było czymś niezwykle trudnym i oryginalnym.

II. SYLWETKI POLSKICH SYROLOGÓW

1. Ks. Paweł Nowicki (1888-1980). Ks. Paweł Nowicki, prałat papieski, profesor Uniw. Stefana Batorego w Wilnie, Uniw. Warszawskiego i Akademii Teologii Katolickiej, bibliista i filolog biblijny²⁶, jest pierwszym Polakiem, który jak wspominaliśmy, napisał rozprawę naukową z zakresu syrologii. Chodzi tutaj o rozprawę doktorską – *Beiträge zur Syntax in Ephrems Memren*, napi-

²⁵ Por. S. Longosz, *Ks. Wojciech Kania*, *VoxP* 7(1987) z. 12-13, 9-19.

²⁶ Wykaz jego publikacji zob. T. Krahel, *SPTK* VI, 565-566.

saną pod kierunkiem sławnego arabisty H. Reckendorfa i obronioną w 1916 r. we Fryburgu Badeńskim. Autor wykazał w niej dobrą znajomość klasycznego języka syryjskiego, dzięki której mógłby wiele dzieł pisarzy syryjskich łatwo przełożyć na język polski. Dla polskiej syrologii zasłużył się zwłaszcza przez akademickie nauczanie języka syryjskiego w Warszawie na ATK podczas kierowania katedrą filologii biblijnej. Jego słuchaczami byli przeważnie księża studiujący bibliystykę.

Ks. Nowicki przygotował ponadto i wydrukował w formie skryptu staraniem ATK krótki zarys gramatyki klasycznego języka syryjskiego pt. *Język syryjski. Zagadnienia podstawowe*. Skrypt ten dzieli się na dwie części. Część pierwsza dzieli się znowu na trzy rozdziały. W pierwszym autor podaje uwagi ogólne, dzięki którym zaznajamia studenta z charakterem języka syryjskiego i jego zabytkami literackimi. W drugim rozdziale przedstawia skomplikowane systemy wokalizacji syryjskiej oraz funkcje znaków graficznych tak bardzo ważnych dla poprawnej interpretacji tekstu. Wreszcie w trzecim najkrótszym autor omawia fonetykę syryjską.

Część druga dzieli się z kolei na cztery rozdziały: w pierwszym autor omawia funkcję kategorii zaimków, w drugim funkcję rzeczownika, a w trzecim liczebnika. Najbardziej obszerny jest czwarty rozdział poświęcony odmianie czasownika regularnego i czasowników słabych. Mankamentem tego skryptu jest brak tekstów syryjskich i słowniczka. Ks. Nowicki jest także autorem dwóch recenzji publikacji syryjskich, a mianowicie G. Riccioti – *Sant' Efremo Siro. Biografia, scritti, teologia* (Torino – Roma 1925)²⁷ oraz A. Hjelt – *Syrus Sinaiticus* (Helsingfors 1930)²⁸.

2. Ks. Wojciech Kania. Ks. Prałat Wojciech Kania urodził się 18 kwietnia 1911 r. w Gładach k/ Szczepanowa. W 1937 r. przyjął święcenia kapłańskie w Tarnowie. Jako wikariusz w Łącku pod wpływem ks. prof. Jana Czuja rozpoczął w 1941 r. dalsze studia teologiczne w tajnym nauczaniu dojeżdżając do Warszawy. Zainteresowania językiem syryjskim wzbudził w nim ks. prof. Jan Stawarczyk, filolog biblijny, który powiedział: „Jeżeli ksiądz pisze doktorat z patrologii, to koniecznie trzeba poznać język syryjski”. Ks. Kania rozpoczął prywatną naukę języka syryjskiego, która miała mu otworzyć drogę do pism Ojców Syryjskich. Naukę tę kontynuował przez kilka następnych lat. Ze względu na śmierć mistrza (1944) egzamin z syryjskiego zdał dopiero na KUL-u u ks. prof. S. Łacha w 1965 roku.

Pracę doktorską pt. *Ideał mówcy kościelnego według św. Jana Chryzostoma* napisał pod kierunkiem ks. prof. J. Czuja, broniąc ją 13 czerwca 1946 r.; jego kolokwium habilitacyjne odbyło się 19 stycznia 1976 r. na Wydziale Teologicz-

²⁷ Por. *PrzTeol* 8(1927) 198-214.

²⁸ Por. *CT* 12(1930) 260-265.

nym ATK w Warszawie nad ukończoną rozprawą pt. *Problematyka pasterska w pismach egzegetycznych św. Jana Chryzostoma w świetle współczesnej hermeneutyki biblijnej*²⁹.

Od 1951 roku ks. Kania jest profesorem patrologii w Instytucie Teologicznym w Tarnowie, w którym dla ochotników rozpoczął lektorat języka syryjskiego, co było szczególnym novum w skali ogólnopolskiej, gdyż dotychczas tylko na uniwersytetach odbywały się kursy języka syryjskiego. Owocem jego długoletniej pracy dydaktycznej trwającej 37 lat jest 12 prac magisterskich i 26 prac dyplomowych, w tym z zakresu syrologii 6 magisterskich i jedna dyplomowa, które wyszczególnimy w bibliografii.

Na polu syrologii ks. Kania zasłużył się jako tłumacz literatury syryjskiej i autor artykułów oraz jej popularyzator poprzez referaty, artykuły prasowe i prowadzenie zapoczątkowanej przez siebie małej serii wydawniczej „Głos Tradycji” (27 zeszytów)³⁰. O tak bogatej działalności poinformuje nas umieszczona niżej dokładna bibliografia, a przypadający w r. 2001 jubileusz 50-lecia pracy w służbie syrologii pozwala nam nazwać ks. Profesora Wojciecha Kanię twórcą polskiej syrologii, dla której obecnie jest jej nestorem. Godnym podziwu jest to, że ks. Kania prowadził swoje badania bez zagranicznych studiów orientalnych i bez specjalnych pomocy naukowych, a tylko dzięki osobistym zdolnościom i wytrwałości.

Największym osiągnięciem ks. Kani jest niewątpliwie wydany przekład wybranych utworów poetyckich pisarzy syryjskich św. Efrema, Cyryllonasa i Balaja liczący 140 stron i opublikowany jako 11 tom serii „Pisma Starochrześcijańskich Pisarzy” w r. 1973 pt. *Św. Efrema – Cyryllonas – Balaj. Wybrane pieśni i poematy syryjskie*³¹. Z poezji św. Efrema ks. Kania wybrał do przekładu 13 pieśni i jeden hymn. Spośród pierwszych pieśni: o wierze, o Najśw. Pannie, o Maryi i Mędrkach, o Chrystusie światłości świata, o Eucharystii, o Trójcy św, o obłężeniu Nisibis przez Persów, o biskupach nisibijskich, o Edessie, o skardze szatana na cudowną moc relikwii św. Tomasa Apostoła, o zmwowie złych duchów przeciw Jezusowi, o szatanie i śmierci, o zmartwychwstaniu umarłych; z drugich – hymn powszechny. Z pism Cyryllonasa ks. Kania przełożył dwie pieśni: o umyciu nóg i o nawróceniu Zacheusza oraz cztery poematy: o Eucharystii, o misterium paschalnym, o najeździe Hunów na Syrię i o pszenicy. Z pism wreszcie Balaja ks. Kania przetłumaczył pieśń z okazji poświęcenia kościoła w Kenneszrin oraz pieśń o katedrze Edeskiej. Cały przekład cechuje piękno języka, odpowiedni dobór słów dzięki licznym metaforom i wyrażenia archaizowane.

²⁹ Krótki biogram i wykaz drukowanych prac ks. Wojciecha Kani zob. S. Longosz, *VoxP* 7(1987) z. 12-13, s. 27-37; S. Sojka, *W kręgu kultury syryjskiej*, w: *Św. Efrema! Poezje Wybrane*, Tarnów 1997, s. 5-22.

³⁰ Por. recenzję S. Longosza, *VoxP* 39(1983) z. 4, 272-280.

³¹ Por. S. Longosz, *Syryjczycy przemówili po polsku*, *TP* 28(1974) nr 23, s. 3.

BIBLIOGRAFIA

A. P r z e k ł a d y:

1. Cyryllonas, *Pieśń o umyciu nóg*, „Currenda” 118(1968) 3-6.
2. Cyryllonas, *Pieśń o pszenicy*, PrzKat (1968) nr 33(18 VIII), 297.
3. *Sakramenty wiary. Ojcowie Kościoła o sakramentach*, red. A. Bober – W. Kania, Kraków 1970, s. 212-213 (Teodor z Mopswestii – *Pocątunek pokoju*), 230-255 (Cyryllonas – *Pieśń o Eucharystii i Pieśń o umyciu nóg*; św. Efrem – *Mowa o kapłaństwie*).
4. Św. Efrem, *Pieśń o zmartwychwstaniu umarłych*, TP 24(1970) nr 44(1 XI), 1.
5. Św. Efrem – Cyryllonas – Balaj, *Wybrane pieśni i poematy syryjskie* (PSP 11), Warszawa 1973.
6. Św. Efrem, *Pieśń o ukrzyżowaniu Pana*, PrzKat (1973) nr 15 (15 IV), 134.
7. Św. Efrem, *Kolęda z krainy dwóch rzek (Maryja i mędracy)*, TP 26(1972) nr 2 (9 I), 5.
8. Św. Efrem, *Pieśń o szatanie i śmierci*, TP 26(1972) nr 45 (5 XI), 1.
9. Św. Efrem, *Pieśń o ukrzyżowaniu Pana*, PrzKat (1973) nr 15 (15 IV), 134.
10. Św. Efrem, *Mowa wielkanocna ku czci św. krzyża*, TP 27(1973) nr 16(22 IV), 1.
11. Św. Efrem, *Pieśń o Najświętszej Pannie*, TP 27(1973) nr 18(6 V), 1.
12. Św. Efrem, *Pieśń o perle*, „Currenda” 124(1974) 165-166.
13. Balaj, „Gdzie mamy Cię szukać, Panie”, TP 29(1975) nr 39 (28 IX), 3.
14. Św. Efrem, *Pieśń o Bożym Narodzeniu*, TP 30 (1976) nr 52 (25 XII), 1.
15. Św. Efrem, *Pieśń o dniu śmierci i o dniu zmartwychwstania*, TP 31 (1977) nr 44(30 X), 1.
16. Św. Efrem, *Pieśń o Bożym Narodzeniu*, TP 31(1977) nr 51 (18 XII), 1.
17. Św. Efrem, *Pieśń wielkanocna*, TP 32(1978) nr 13(26 III), 1.
18. Św. Efrem Syryjczyk, *Pieśń o Baranku*, GN 55(1978) nr 13(26 III), 1.
19. Św. Efrem Syryjczyk, *Pieśń o Najświętszej Pannie*, TP 32(1978) nr 22(28 V), 1-2.
20. Św. Efrem Syryjczyk, *Kolęda pustyni syryjskiej (De nativitate 23)*, TP 33(1979) nr 3(21 I), 5.
21. Św. Efrem Syryjczyk, *Żale Najśw. Panny nad cierpiącym Jezusem*, TP 33(1979) nr 14(8 IV), 1.
22. Św. Efrem, *Pieśń pustyni syryjskiej* (Głos Tradycji 5), Tarnów 1980.
23. Św. Efrem, *Wszystka piękna jesteś* (Głos Tradycji 6), Tarnów 1980.
24. Św. Efrem Syryjczyk, *Pieśń o ukrzyżowaniu Pana*, TP 35(1981) nr 14(5 IV), 3.
25. Św. Efrem, *Mowa o kapłaństwie* (Głos Tradycji 9), Tarnów 1983 i 1997 = „Currenda” 115(1965) 251-253 = „Currenda” 144(1994) 287-290.
26. Cyryllonas, *Pieśń o Eucharystii* (Głos Tradycji 10), Tarnów 1983.
27. *Dziewica nam zrodziła Syna*, Kraków 1984.
28. *Muza chrześcijańska I OŻ* 6, Kraków 1985, 191-260, 271-297 (21 pieśń św. Efrema, 4 pieśni Cyryllonasa, 1 pieśń Balaja, 2 pieśni anonimowe i 1 hymn św. Jakuba Saruga).
28. Św. Efrem, *Pieśni o perle*, (Głos Tradycji 13), Tarnów 1986.

29. Św. Efrema – Cyryllonas – Balaj, *Do końca ich umiłował. Poematy i pieśni o Eucharystii* (Głos Tradycji 15), Tarnów 1987.
30. Św. Efrema, *Śpiew kraju dwóch rzek* (Głos Tradycji 19), Tarnów 1991.
31. *Teksty o Matce Bożej*, red. C. Napiórkowski, t.1, Niepokalanów 1981, 33-75 (8 pieśni św. Efrema).
32. *Teksty o Matce Bożej*, red. C. Napiórkowski, t.9, Niepokalanów 1995, 167-187 (5 pieśni i 1 mowa św. Efrema oraz 1 homilia Sewera z Antiochii).
33. Św. Efrema, *Poezje wybrane*, Tarnów 1997.
34. Św. Efrema, *Pieśni o katedrze edeskiej*, VoxP 11(1991)230-237.
35. Teodor z Mopswestii, *Tak się módlcie* (Głos Tradycji 22), Tarnów 1991 = „Currenda” 145(1995) 118-127.
36. Afrahat, *Mowa o pasterzach (Demonstratio X)*, „Currenda” 146(1996) 472-475.
37. Ps.-Klemens Rzymski, *Listy do dziewic*, z syryjskiego tłum. ks. W. Kania, wstęp S. Longosz, VoxP 16(1996) z. 30-31, 405-431.

II. Artykuły i książki

1. Św. Efrema Syryjczyk a Kościół naszych czasów, TST 6(1977)187-195.
2. *Echo lśni syryjskich Ojców – św. Efrema*, AK 71(1979) t. 92, 399-408.
3. *Maryjność Ojców syryjskich*, VoxP 8(1988) z. 15, 939-950.
4. *Piewca Eucharystii – św. Efrema*, „Currenda” 137(1987) 72-78.
5. *Piewca Przenajświętszej Trójcy – św. Efrema Syryjczyk*, TST 11(1992) 109-118.
6. *Recepcja hymnów maryjnych św. Efrema w tradycji bizantyńskiej*, VoxP 10(1990) z. 18, 191-198.
7. *Cyryllonas*, EK III 716.
8. Św. Efrema, *Cytra Ducha Świętego*, Tarnów 1980.
9. *Eliasz bar Szinaja*, EK IV 891.
10. *Poezja kraju dwóch rzek i jej wpływ na postawę współczesnych*, VoxP 4(1984) z. 6-7, 170-178.
11. *Piewca Eucharystii – św. Efrema*, „Currenda” 142(1992) 687-695.
12. *Piewca Niepokalanej – św. Efrema*, TST 12(1993) 165-174.
13. *Elementy chrześcijańskiego humanizmu w literackiej twórczości św. Efrema*, TST 13(1995) 263-270.

III. Prace magisterskie z literatury syryjskiej napisane pod kierunkiem W. Kani

1. Ks. A. Lorczyk, *Idee teologiczne hymnu liturgicznego św. Efrema „O Maryi i Mędracach”*, 1975.
2. Ks. Leszek Stręk, *Ideal kapłana wg św. Efrema*, 1983.
3. Ks. Paweł Fałowski, *Teologia Balaja w „Pieśni na poświęcenie kościoła w Kenesrin”*, 1987.
4. Ks. Lis, *Katecheza św. Efrema*, 1990.
5. Ks. Stanisław Oleksyk, *Katecheza Cyryllonasa*, 1991.

6. Ks. Piotr Bodziosz, *Modlitwa Pańska u Teodora z Mopswestii*, 1993.
7. Ks. Wojciech Sroka, *Maryjne oblicze św. Efrema*, 1993.
8. Ks. Andrzej Iżyk, *Eucharystia w pismach Cyryllona*, 1974.

IV. Referaty popularyzujące patrystykę syryjską

1. *Ruch przekładowy w zakresie języka syryjskiego* (Symposium Zakładu Antyku Chrześcijańskiego, Włocławek, 1971).
2. *Św. Efrema a kościół naszych czasów* (Polskie Towarzystwo Teologiczne. Oddział w Tarnowie, 1973).
3. *1600 – rocznica śmierci św. Efrema* (Symposium Zakładu Antyku Chrześcijańskiego, Kraków, 1974).
4. *Poezja kraju dwóch rzek oraz jej wpływ na postawę współczesnych* (Polskie Towarzystwo Teologiczne. Oddział w Krakowie, 1981).
5. *Św. Efrema jako piewca Eucharystii* (Polskie Towarzystwo Teologiczne. Oddział w Tarnowie, 1987).

3. Witold Witakowski. Dr Witold Witakowski, absolwent hebraistyki Uniwersytetu Warszawskiego oraz kilkuletni asystent przy tej katedrze kontynuował studia semitologiczne na Uniwersytecie w Uppsali pod kierunkiem prof. F. Rundgrena, uwieńczone uzyskaniem doktoratu na podstawie rozprawy: *The Syriac Chronicle of Pseudo-Dionysius of Tel-Mahrē. A Study in the History of Historiography*. Obrona pracy odbyła się 5 maja 1987 r. w Uppsali.

Od tego wydarzenia datuje się działalność Dr. Witakowskiego na polu międzynarodowym, wyrażająca się m.in. w uczestniczeniu w międzynarodowych kongresach syrologicznych i wspólnych przedsięwzięciach naukowych. Uwieńczeniem tego zaangażowania było powierzenie Dr. Witakowskiemu organizacji VII Symposium Syriacum w Uppsali w 1996 roku. Został on też zaproszony do pisania haseł z zakresu syrologii do trzeciego wydania *Lexikon für Theologie und Kirche* oraz do *Encyclopedical Dictionary of Syriac Heritage* jako członek redakcji.

Zainteresowania Dr Witakowskiego w dziedzinie syrologii oscylują między kronikami a apokryfami syryjskimi. Na gruncie polskim jest tłumaczem kilku apokryfów Nowego Testamentu z języka syryjskiego i etiopskiego. Przyczynia się on ponadto do upowszechnienia znajomości kultury syryjskiej w Polsce, prowadząc co kilka lat zajęcia z języka syryjskiego dla studentów Uniwersytetu Warszawskiego.

BIBLIOGRAFIA

A. Książki

1. *The Syriac Chronicle of Pseudo-Dionysius of Tel-Mahrē. A Study in the History of Historiography* (Studia Semitica Upsaliensia 9), Uppsala 1987. Rozprawa została napisana pod kierunkiem znanego semitologa F. Rundgrena, a jej recenzji podjęli się uczeni tej miary, co znany syrolog z Leiden prof. Luk Van Rompay i bizantynista z Uppsali prof. Lennart Rydén. Celem dysertacji jest przeprowadzenie metahistoriograficznej analizy syryjskiej kroniki, napisanej w 775 r. przez anonimowego mnicha zwanego umownie Pseudo-Dionizym z północnej Mezopotamii z klasztoru w Zuqnin. Kronika opiera się przede wszystkim na Starym Testamencie, *Kronice Euzebiusza* i *Historii Kościoła* Sokratesa i Jana z Efezu. Praca rozpoczyna się opisem politycznych, socjalnych, ekonomicznych i kulturalnych uwarunkowań monofizytów syryjskich. Na dzieło Pseudo-Dionizego wpływ wywarła tradycja chrześcijańskiej uniwersalnej kroniki z końca syryjskiej epoki klasycznej. Treść kroniki uległa też wpływowi chrześcijańskiej koncepcji historii realizującej się poprzez zasadę sprawiedliwości. Rozprawa doczekała się wielu pozytywnych zagranicznych recenzji³².

2. *Pseudo-Dionysius of Tel-Mahre Chronicle, Part III. Translated with notes and introduction by Witold Witakowski* (Translated Texts for Historians 22), Liverpool 1996. Jak widać z tytułu Dr Witakowski przetłumaczył trzecią część kroniki Pseudo-Dionizego z Tel-Mahre, którą się zajmował w swojej dysertacji doktorskiej. Ten przekład znalazł się w znanej serii naukowej „Translated Texts for Historians” i został poprzedzony 32 stronicowym wstępem, z którego dowiadujemy się m.in. o charakterystycznych cechach języka syryjskiego w tej kronice. I ta niedawno wydana publikacja doczekała się już kilku pozytywnych recenzji³³.

³² Por. André de Halleux, „Le Muséon” 100(1987) 433-437; V. Poggi, OCP 53(1987) 488-489; F. Gruber, „Proche-Orient Chrétien” 37(1987) 385; B. Lusin, „Revue des Études Byzantines” 46(1988) 276-277; J. den Heijer, VigChr 42(1988) 308-310; J.M. Fiey, RHE 83(1988) 418-421; L. Van Rompay, „Orientalia Lovanensia Periodica” 19(1988) 246-247; Anon, „Journal of Medieval History” 14(1988) 274; E. Riad, „Orientalia Suecana” 36-37(1987-1988) 135-139; B. Spuler, „Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft” 138(1988) 421; „History and Theory” 27(1988) 323n (abstrakt); S.P. Brock, „Bulletin of the School of Oriental and African Studies University of London” 52(1989) 338-339; Lawrence I. Conrad, JEH 40(1989) 596; B. Plank, „Ostkirchliche Studien” 38(1989) 322-323; D.G.K. Taylor, „Speculum” 65(1990) 1081-1083; Lawrence I. Conrad, „Journal of the American Oriental Society” 110(1990) 529-530; J. Sanders, „Bibliotheca Orientalis” 47(1990) 743-746; A.N. Palmer, „Abr-Nahrain” 28(1990) 142-150; A. Burg, „Het Christelijk Oosten” 44(1992) 139-140; M. Starowieyski, CT 62(1992) z. 3, 92-93.

³³ Por. R. Hoyland, „Bulletin of the School of Oriental and African Studies” 61(1998) 129; P. Yannopoulos, „Byzantion” 65(1998) 270; J. van Ginkel, „Bibliotheca Orientalis” 55(1998) 499-502; H. Kaufhold, „Oriens Christianus” 82(1998) 269-270.

B. Przekłady

1. *Nauka Apostoła Addaja*, przekład z syryjskiego, wstęp i komentarz, STV 22(1984) z. 2, 181-213.
2. *Nauka Apostołów*, przekład z syryjskiego, wstęp i komentarz, WST 3(1985-1990) 168-182.
3. *Apokryficzny List Jakuba do Kwadratusa*: przekład z syryjskiego, wstęp i komentarz, WST 12(1999) w druku.

C. Artykuły

1. *Geneza chrześcijańskiej kultury syryjskiej*, STV 16(1978) z. 1, 125-153.
2. *Pseudo-Dionysius från Tel-Mahre som historiograf*, „Bulletin-Svenska komittén för bysantinska studier” 1(1983) 28-31.
3. *The Origin of the „Teaching of the Apostles”*, „Orientalia Christiana Analecta” 229(1987) 161-171.
4. *Chronicles of Edessa*, „Orientalia Suecana” 33-35(1984-1986) 487-498.
5. *Malalas in Syriac*, w: *Studies in John Malalas*, ed. E. Jeffreys, Byzantina australiensia 5, Sydney 1990, 299-310.
6. *The Idea of Septimana Mundi and the Millenarian Typology of the Creation Week in Syriac Tradition*, „Orientalia Christiana Analecta” 236(1990) 93-109.
7. *Den syrisk medeltida apokalyptiken*, „Bulletin Svenska komittén för bysantinska studier” 8(1990) 54-58.
8. *Syrian Influences in Ethiopian culture*, „Orientalia Suecana” 38-39(1989-1990) 191-202.
9. *Sources of Pseudo-Dionysius for the third Part of his Chronicle*, „Orientalia Suecana” 40(1991) 252-275.
10. *Syrian Monophysite Propaganda in the Fifth to Seventh Centuries*, w: *Aspects of Late Antiquity and Early Byzantium* (Papers read at the Colloquium held at the Swedish Research Institute in Istanbul 31 May – 5 June 1992), ed. L. Ryden – J.O. Rosenquist, (Swedish Research Institute in Istanbul, Transactions 4), Stockholm 1993, 57-66.
11. *Den kristna Orientens världsbild: Hippolytos' Krönika*, „Bulletin-Bysantinska sällskapet” 12(1994) 22-32.
12. *Marty Shmuni, the Mother of the Maccabean Martyrs in Syriac Tradition*, „Orientalia Christiana Analecta” 247(1994) 153-168.
13. *Dionysius von Tel-Mahre*, LThK³ III 248-249.
14. *Elias v. Nisibis*, LThK³ III 594.
15. *Georgios (Giwargis) von Be'eltan*, LThK⁴ IV 480.
16. *The Division of the Earth between the Descendants of Noah in Syriac Tradition*, ARAM 5(1995) 635-656.
17. *The Sources of Pseudo-Dionysius of Tel-Mahre for the second Part of his Chronicle* (Studia Byzantina Upsaliensia 6), Uppsala 1996, 181-210.
18. *L'horizon géographique de l'historiographie syriaque: aperçu préliminaire*, w: *Des Sumériens aux Romains d'Orient: la perception géographique du monde: Espaces*

et territoires au Proche-Orient ancien, ed. Arnaud Sérandour, Paris 1997, 199-209.

19. *Josua Stylites*, LThK³ V 1017.
20. *Kyriakos, syr.-orth. Patriarch von Antiochien*, LThK³ 551.
21. *Meschiha Zekha (Die Chronik von Arbela)*, LThK³ VII w druku.
22. *Michael I. Der Syrer (der Große / der Ältere)*, LThK³ VII w druku.
23. *The Chronicle of Jacob of Edessa, w: Jacob of Edessa (c.640-708) and the Syriac Culture of His Day (Proceedings of the Leiden Spring Symposium 1997)*, Leiden 1999.
24. *Sources of Pseudo-Dionysius of Tel-Mahre for the Christian Epoch of the first part of his Chronicle*, w: *Festschrift Han J.W. Drijvers*, red. G. Reinink, Groningen 1999, 42.
25. *Elias Bar Shenaya's chronography*, w: *Proceedings of the IV World Syriac Conference at St. Ephrem Ecumenical Research Institute (Harp 11)*, Kottayam 1999.
26. *Theodosius, syriscch-orth. Patriarch von Antiochien*, LThK³ w opracowaniu.
27. *Thomas von Marga*, LThK³ w opracowaniu.
28. *Seert, chaldäische Bistum*, LThK³ w opracowaniu.

4. Aleksander Kowalski. Dr Aleksander Kowalski jest świeckim teologiem mającym rodzinę. Studiował najpierw teologię na KUL-u w Lublinie na sekcji biblijnej w latach 1972-1976 i tam po raz pierwszy brał udział w kursie języka syryjskiego prowadzonym przez ks. prof. S. Łacha. Następnie pogłębiał znajomość języka syryjskiego podczas studiów biblijnych w Instytucie Biblijnym w Rzymie w latach 1976-1979 pod kierunkiem ojca V. Pavlovskyego. Doktorat z teologii obronił w 1985 r. na Uniwersytecie Gregoriańskim na podstawie pracy pt. *Perfezione e giustizia di Adamo nel Liber Graduum*, której współpromotorem był znany orientalista i znawca chrześcijańskiego Wschodu J. Gribomont OSB. Monografia ta jest uwieńczeniem wieloletnich studiów nad językiem syryjskim i umożliwia prowadzenie dalszych fachowych badań. Od 15 lat jest współpracownikiem Radia Watykańskiego, gdzie wygłasza interesujące poganki. Owocem tych pogadarek jest m.in. książka: *Wspólne korzenie. Dialog chrześcijańsko-żydowski* (Kraków 1994), w której wspomina o Syryjczykach na stronach 93 i 143.

BIBLIOGRAFIA

A. Książki

1. *Perfezione e giustizia di Adamo nel Liber Graduum* (Orientalia Christiana Analecta 232), Roma 1989³⁴.

³⁴ Por. jej recenzje: B. Degórski, VoxP 9(1989) z. 17, 958-968.

Autor zajmuje się w niej ważnym wątkiem *Liber Graduum*, a mianowicie koncepcją doskonałości i sprawiedliwości. Dotychczas to dzieło było analizowane głównie w swych związkach z mesalianizmem. W pierwszym rozdziale autor przedstawia historię badań nad tym dziełem. Najważniejsze rozdziały tej pracy (II, III, IV) omawiają doskonałość i upadek Adama i stan jego sprawiedliwości po upadku. Rozdział V stanowi podsumowanie teologiczne i egzegetyczne pracy. Rozprawa A. Kowalskiego przyczynia się do rozwoju badań nad egzegezą biblijną w starożytnym chrześcijaństwie, a szczególnie w literaturze syryjskiej, będąc najobszerniejszą monografią na temat *Liber Graduum*.

B. Przekłady

1. *Psalmy 151-155* (Syryjskie psalmy apokryficzne 1-5), WST 7(1994) 21-28 = *Pięć psalmów syryjskich*, w: *Apokryfy Starego Testamentu*, red. R. Rubinkiewicz, Lublin 1999, 133-139.
2. S. Brock, *Św. Efreem Syryjski: diakon – poeta*, tłum. A. Kowalski, VoxP 9(1989) z. 17, 655-673.

C. Artykuły

1. *Rivestiti di gloria. Adamo ed Eva nel commento di sant' Efreem a Gen 2,25. Ricerca sulle fonti dell'esegesi siriana* (Cristianesimo nella Storia 3), Bologna 1982, 41-60.
2. *Szata chwały Adama i Ewy. Egzegeza św. Efrema i jej źródła*, SACH 7(1986) 159-172.
3. *Il sangue nel „Liber Graduum”*, w: *Atti della Settimana „Sangue e antropologia nella letteratura cristiana”*, Roma 1983, t. 3, 1193-1205.
4. *Die Gebete im „Liber Graduum”*, OCP 55(1989), t. 2, 273-281.
5. *Adam i Ewa jako dzieci w egzegezie syryjskiej*, RTK 30(1983) z. 1, 117-122.
6. *Krew w opisie męki Chrystusa w syryjskiej „Jaskini Skarbów”*, VoxP 8(1988) z. 15, 913-925.
7. *Il sangue in Afraate*, w: *Atti della IV Settimana „Sangue e antropologia nella liturgia”*, Roma 1984, t. 3, 1183-1195.
8. *J. Gribomont*, EK VI 151.
9. *Pawłowe teksty o diakonacie w interpretacji Ojców Kościoła*, VoxP 9(1989) z. 17, 605-635.

5. Ks. Jerzy Woźniak CM. Urodził się 24.10.1949 roku w Krasnem k/Rzeszowa. Studia teologiczne odbył w Instytucie Księży Misjonarzy w Krakowie w latach 1968-1974 zakończone uzyskaniem stopnia licencjata teologii w Papieskim Wydziale Teologicznym w Krakowie w 1973 roku. Doktorat z teologii uzyskał na Papieskim Wydziale Teologicznym w Krakowie w 1981 r. na podstawie rozprawy: *Znaczenie teologiczne przysięgi haj Jahwe* pisanej pod kie-

runkiem ks. prof. Stanisława Grzybka. Obecnie pracuje nad rozprawą habilitacyjną z zakresu demonologii syryjskiej.

Z językiem syryjskim zapoznał się na kursie prywatnym prowadzonym przez o. Józefa Paściaka OP na podstawie gramatyki L. Palacios, (*Grammatica syriaca*, Roma 1954), który prowadził naukę języka syryjskiego na Wydziale Teologicznym Angelicum w Rzymie. Pierwszą zachętą do dalszych zmagani z językiem syryjskim były odwiedziny ośrodka tarnowskiego w r. 1976 i rozmowy z ks. S. Longoszem, który niedawno wrócił po studiach na Augustinianum w Rzymie i z ks. prof. W. Kanią, który wręczył mu tom przekładów z patrystycznej literatury syryjskiej wydany w serii PSP (11). W latach 1977-1978 ks. Woźniak przeprowadził kwerendę ksiązek syryjskich w bibliotekach seminaryjnych i uniwersyteckich. Okazało się, że najwięcej publikacji syryjskich posiada biblioteka Instytutu Orientalistycznego Uniwersytetu Warszawskiego, dokąd dzieła te zostały sprowadzone z biblioteki słynnego Seminarium Semitystycznego Uniwersytetu Wrocławskiego. We Wrocławiu działali pod koniec XIX i na początku XX wieku tacy słynni orientaliści, jak A. Merx, J. Petermann, C. Brockelmann. Obecnie najwięcej ksiązek syryjskich oprócz wspomnianego Instytutu znajduje się w Bibliotece Uniwersyteckiej KUL, w Metropolitalnym Seminarium Warszawskim staraniem ks. prof. M. Starowieyskiego, co jako pierwsze jest uwidocznione w internecie, (chodzi tutaj o cały chrześcijański Wschód) oraz w Bibliotece Jagiellońskiej w Krakowie.

Owocnym dla głębszego poznania języka syryjskiego był też dla ks. Woźniaka jego pięcioletni pobyt w parafii Przenajświętszej Trójcy w Żmigrodzie k/Wrocławia, podczas którego przełożył na język polski takie pisma syryjskie jak: syryjska *Apokalipsa Barucha*, *Liber legum regionum* Bardesanesa, *Martyrium* i *Narratio* Symeona Bar Saby oraz *Testament Adama*. Wielką zachętą i pomocą były również udziały w międzynarodowych sympozjach syryjskich od 1980 r. (Goslar, Groningen 1984, Uppsala 1996, Sydney 2000). Dopiero jednak studia w Monachium na Uniwersytecie Ludwika Maksymiliana w latach 1990-1994 w zakresie filologii Kościołów orientalnych i semitystyki u takich sławnych profesorów jak: J. Assfalg, A. Denz, M. van Esbroeck, R. Degen, H. Kaufhold pozwoliły się właściwie przygotować ks. Woźniakowi do pracy w zakresie syrologii i pokrewnych dyscyplin. Szkoda jedynie, że przyznane mu dwuletnie (1998-2000) stypendium przez Instytut Orientalny w Louvain-la-Neuve nie mogło być zrealizowane. W roku akademickim 1997/98 ks. Woźniak prowadził wykłady o Kościołach wschodnich oraz kurs języka syryjskiego w Instytucie Religioznawstwa UJ, który jest zainteresowany posiadaniem teje specjalności u siebie.

Ks. Woźniak gromadzi od lat księgozbiór orientalny, w tym również księgozbiór syrologiczny, obejmujący już kilkadziesiąt tomów. Obecnie prowadzi badania w zakresie Biblii i apokryfów syryjskich, twórczości Afrahata, Bardesanesa, Ewagriusza z Pontu, św. Efrema, demonologii syryjskiej, wyznań wiary i męczenników syryjskich.

BIBLIOGRAFIA

A. Przekłady

1. *Hymn na Boże Narodzenie św. Efrema*, w: *Muza chrześcijańska*, I, OŻ VI, Kraków 1985, 362-363.
2. *Apokalipsa Barucha Syryjska*, w: *Apokryfy Starego Testamentu*, red. R. Rubinkiewicz, Warszawa 1999, 407-444.
3. *Testament Adama*, wstęp i przekład, w: *Księga pamiątkowa* ks. S. Mędali, w druku.

B. Artykuły

1. *Problematyka modlitwy u Afrahata Syryjczyka*, TST 8(1981) 145-149.
2. *Die syntagmatischen Verhältnisse beim Schwur „haj Jahwe“ im Alten Testament und in den bersetzungen*, w: *Dein Wort beachten. Alttestamentliche Aufsätze*, ed. J. Reindl – G. Hentschel, Leipzig 1981, 136-150, sp. 143-146.
3. *Małżeństwo w nauczaniu i prawodawstwie nestorian*, VoxP 5(1985) z. 8-9, 223-230.
4. *Eucharystia w pismach Afrahata*, VoxP 8(1988) z. 15, 679-688.
5. *Poglądy józefologiczne św. Efrema i Dionizego Bar Salibi*, VoxP 7(1987) z. 12-13, 417-426.
6. *Afrahats Metapherverständnis im Lichte der Theorie von Black und Reinhardt*, „Orientalia Christiana Analecta” 229(1987) 277-287.
7. *Mariologiczna myśl Afrahata*, VoxP 10(1990) z. 19, 681-684.
8. *Recepcja Theotokos u Ojców Syryjskich*, w: *Maryja w Tajemnicy Chrystusa*, Niepokalanów 1997, 69-77.
9. *Chrystus jako Zbawiciel w homiliach Afrahata, Perskiego Mędrca*, w: *Problem zbawienia w religiach i kulturach*, pod red. J. Drabiny, (ZN UJ MCCXXIV, Studia Religioologica 31), Kraków 1998.
10. *Bóg Ojciec a Maryja w literaturze syryjskiej*, w: „Salvatoris Mater” 1(1999) nr 2, 223-231.

C. Referaty popularyzujące

1. *Problematyka modlitwy u Afrahata* (Symposium Sekcji Patrystycznej i Zakładu Antyku Chrześcijańskiego KUL, Tarnów 1978).
2. *Recepcja Theotokos u Ojców Syryjskich* (Symposium Sekcji Patrystycznej i Dogmatycznej, Niepokalanów 1981).
3. *Małżeństwo w nauczaniu i prawodawstwie nestorian* (Symposium Zakładu Antyku Chrześcijańskiego KUL, Lublin 1983).
4. *Afrahats Metapherverständnis im Lichte der Theorie von Black und Reinhardt* (IV Symposium Syriacum, Groningen 1984).
5. *Stan i potrzeba badań nad patologią orientálną* (Komisja Badań nad Antykiem Chrześcijańskim KUL, Lublin 1998).
6. *Niektóre aspekty demonologii syryjskiej* (Symposium Sekcji Patrystycznej, Siedlce 1998).

6. Michał Abdalla. Dr Michał Abdalla jest jedynym w Polsce Asyryjczykiem, który pracuje w Poznaniu na Uniwersytecie Adama Mickiewicza prowadząc lektorat języka arabskiego i na pełnym etacie jako adiunkt i specjalista od żywności w Wyższej Szkole Rolniczej. Posługuje się również językiem syryjskim. Bierze udział w sympozjach naukowych (VII Symposium Syriacum – Uppsala 1996) oraz pisze artykuły z zakresu folkloru syryjskiego i rodzimych zwyczajów żywienia³⁵. Nie interesuje się jednak patrystyczną literaturą syryjską.

III. POLSKA BIBLIOGRAFIA SYROLOGICZNA

Nie ma w naszym kraju polskojęzycznego podręcznika do patrologii lub wczesnochrześcijańskiej literatury syryjskiej na wzór *Patrologia syriaca* I. Ortiz de Urbiny³⁶, czy wcześniejszych *Littérature syriaque* R. Duvala³⁷, J. Chabota³⁸ i W. Wrighta³⁹ czy *Geschichte der syrischen Literatur* A. Baumstarka⁴⁰, lub w formie specjalnych wkładek do ogólnych podręczników jak np. C. Brockelmann⁴¹, P. Bettiolo⁴² lub Micheline Albert⁴³; żaden z nich nie doczekał się polskiego przekładu. Pewne podstawowe informacje o wczesnochrześcijańskich autorach syryjskich i ich pismach można jednak znaleźć zarówno w ogólnych współcześnie znanych polskojęzycznych podręcznikach patrologii, jak u G. Rauschena – J. Nowackiego⁴⁴, B. Altanera – A. Stuibera⁴⁵, ks. Jana Czuja⁴⁶,

³⁵ Por. np. Z kręgu folkloru chrześcijańskich Asyryjczyków, „Kultura Ludowa” 32(1988) nr 4-6, 63-76; O zachowaniu się przy stole – wskazówki trzynastowiecznego katolokosa asyryjskiego Bar Ebrai, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” 44(1996) nr 2, 99-106; Wskazówki kulinarne Bar Ebrai syryjskiego katolokosa z XIII wieku, „Przegląd Orientalistyczny” 183-184(1997) nr 3-4, 220-225; Tradycje kuchni asyryjskiej, „Przegląd Orientalistyczny” 185-186(1998) nr 1-2, 127-133.

³⁶ Por. I. Ortiz de Urbina, *Patrologia Syriaca*, ed. 2, Romae 1965.

³⁷ Por. R. Duval, *Littérature syriaque*, ed. 3, Paris 1907.

³⁸ Por. J. Chabot, *Littérature syriaque*, Paris 1934.

³⁹ Por. W. Wright, *A short History of Syriac Literature*, London 1894; zob. O. de Lacy O. Leary, *The Syriac Church Fathers*, London 1909.

⁴⁰ Por. A. Baumstark, *Geschichte der syrischen Literatur*, Bonn 1922, reprint Berlin 1968.

⁴¹ Por. C. Brockelmann, *Die syrische und christlich-arabische Litteratur*, w: *Geschichte der christlichen Litteraturen des Orients*, Leipzig 1909, 1-66, reprint Leipzig 1979 z uzupełnieniem bibliograficznym P. Negela; zob. też Asiz S. Atiya, *Historia Kościołów Wschodnich*, tłum. M. Marciniak, Warszawa 1978, 147-260 (Antiochia i Jakobici – Kościół Nestoriański).

⁴² Por. P. Bettiolo, *Lineamenti di patrologia siriaca*, w: *Complementi interdisciplinari di patrologia*, a cura di A. Quacquarelli, Roma 1989, 503-604.

⁴³ Por. M. Albert, *Langue et littératures syriaques*, w: *Christianismes orientaux. Introduction à l'étude des langues et des littératures*, introd. A. Guillaumont, Paris 1993, 299-375.

⁴⁴ Por. G. Rauschen – J. Nowacki, *Zarys patrologii*, Poznań 1929, 207-212.

⁴⁵ Por. B. Altaner – A. Stuiber, *Patrologia*, tłum. P. Pachciarek, Warszawa 1990, 429-433, 457-469.

⁴⁶ Por. J. Czuj, *Patrologia*, Poznań 1954, 96-100, 110-112, 172-173.

ks. Sz. Pieszczocho⁴⁷, ks. W. Kani⁴⁸, P.P. Verbrakena – M. Starowieyskiego⁴⁹, ks. A. Żurka⁵⁰, i ks. F. Drączkowskiego⁵¹, jak i w słownikach i encyklopediach polskich: *Słownik Wczesnochrześcijańskiego Piśmiennictwa* pod red. J.M. Szymusiaka – M. Starowieyskiego⁵², *Słownik Wczesnochrześcijańskiego Piśmiennictwa Wschodu* ks. M. Starowieyskiego⁵³ czy w dotychczas opublikowanych 7 tomach *Encyklopedii Katolickiej*⁵⁴.

Swego rodzaju wprowadzeniem do studium syryjskiej patrologii i literatury wczesnochrześcijańskiej jest przełożona z rosyjskiego na język polski *Kultura syryjska we wczesnym średniowieczu* Niny W. Pigulewskiej⁵⁵ z dołączoną do niej obszerną (podzieloną na 15 działów) opracowaną przez Tadeusza Gołowskiego *Bibliografią*⁵⁶. Oprócz podręcznika ks. P. Nowickiego⁵⁷ nie ma również w języku polskim obszerniejszej gramatyki i słownika do języka syryjskiego, w związku z czym podczas jego nauki wykorzystuje się najczęściej gramatykę L. Palacios⁵⁸ i słownik C. Brockelmann⁵⁹. Z polskich zbiorów przetłumaczonych syryjskich tekstów patrystycznych trzeba tu wymienić przede wszystkim cytowaną już jedyną samodzielną publikację ks. W. Kani – *Wybrane pieśni i poematy syryjskie*, zawierającą poezje św. Efrema, Balaja i Cyryllonasa⁶⁰, poprzedzoną wstępem ks. W. Myszora⁶¹, a także wkładki z wybranymi teksta-

⁴⁷ Por. Sz. Pieszczocho, *Patrologia*, wyd. 2, Gniezno 1994, t. 1, 96-98, 100-101; wyd. 3, Gniezno 1998, 85-87, 89-90.

⁴⁸ Por. W. Kania, *Świadkowie Tradycji. Rys patrystyczny*, wyd. 4, Tarnów 1998, 99-104.

⁴⁹ Por. P.P. Verbraken – M. Starowieyski, *Ojcowie Kościoła. Panorama Patrystyczna*, Warszawa 1991, 108-11; zob. M. Starowieyski, *Ze świata wczesnego chrześcijaństwa*, Pelplin 1998, 91-93.

⁵⁰ Por. A. Żurek, *Wprowadzenie do Ojców Kościoła*, Kraków 1993, 105-108, 113-115.

⁵¹ Por. F. Drączkowski, *Patrologia*, Pelplin-Lublin 1998, 251-258, 276-278.

⁵² Poznań 1971.

⁵³ Warszawa 1999; zob. J. Assfalg – P. Krüger, *Słownik chrześcijaństwa wschodniego*, tłum. A. Bator – M. Dziekan, Katowice 1998.

⁵⁴ Por. *Encyklopedia Katolicka*, t. 1-7, Lublin 1973-1997.

⁵⁵ Por. N.W. Pigulewska, *Kultura syryjska we wczesnym średniowieczu*, tłum. Cz. Mazur, Warszawa 1989.

⁵⁶ Por. tamże ss. 270-282: 1. Język syryjski – gramatyki, chrestomatie i słowniki; 2. Pismo syryjskie – inskrypcje i manuskrypty; 3. Literatura syryjska; 4. Nauka syryjska – szkolnictwo i Syryjczycy jako tłumacze; 5. Początki chrześcijaństwa w Mezopotamii: Edessa – Harran; 6. Kościół nestoriański – historia i topografia; 7. Syryjczycy monofizyci – historia i topografia; 8. Chrześcijaństwo wśród plemion arabskich; 9. Chrześcijaństwo w południowej Arabii; 10. Iran sasanidzki – historia, kultura i religia; 11. Islam a chrześcijaństwo w państwie kalifów; 12. Chrześcijaństwo w Azji środkowej; 13. Chrześcijaństwo syryjskie w Indiach; 14. Monastycyzm syryjski; 15. Literatura w języku polskim na temat Syryjczyków.

⁵⁷ Por. P. Nowicki, *Język syryjski. Zagadnienia podstawowe*, Warszawa 1962.

⁵⁸ Por. L. Palacios, *Grammatica syriaca ad usum scholarum iuxta hodiernam rationem linguas tradendi concinnata*, ed. 2, Roma 1954.

⁵⁹ Por. C. Brockelmann, *Lexicon syriacum*, ed. 2, Halle 1928; reprint Hildesheim 1966.

⁶⁰ Por. Św. Efrema – Cyryllonasa – Balaj, *Wybrane pieśni i poematy syryjskie*, tłum. W. Kania, PSP 11, Warszawa 1973.

⁶¹ Por. tamże, s. 6-26.

mi syryjskimi w znanych antologiach: *Sakramenty wiary*⁶², *Muza chrześcijańska*⁶³, *Teksty o Matce Bożej*⁶⁴, oraz w II tomie *Patrologii* ks. Sz. Pieszczocho⁶⁵. Trzeba tu też wymienić 12 zeszytów prywatnej, wydawanej w Tarnowie serii tłumaczeniowej ks. Wojciecha Kania pt. „Głos Tradycji”, zawierającej przekłady wybranych syryjskich tekstów patrystycznych⁶⁶.

Wzrasta również liczba polskojęzycznych publikacji poruszających tematykę patrystyczną. Oprócz wymienionych wyżej w bibliografiach polskich badaczy wczesnochrześcijańskiej literatury syryjskiej pozycji, można wymienić jeszcze następujące:

1. Th. Ardans, *Zwiastowanie Najświętszej Maryi Pannie w liturgii syryjskiej*, tłum. B. Górską-Kozłowską, w: *Teksty o Matce Bożej*, red. C. Napiórkowski, t. 9, Niepokalanów 1998, 188-197.
2. S. Brock, *Święty Efreem Syryjski – diakon i poeta*, tłum. A. Kowalski, *VoxP* 9(1989) z. 17, 655-674.
3. H. Cichowski, *Nestorianizm i Sobór Efeski*, *PP* 48(1931) t. 190, 155-172.
4. L. Dziękiel, *O starożytnym Kościele nestorian i jego spadkobiercach*, „*Znak*” 35(1983) 36-40.
5. L. Dziękiel, *Starożytny Kościół nestorian i jego spadkobiercy*, w: *Maryja w tajemnicy Chrystusa*, red. C. Napiórkowski – S. Longosz, Niepokalanów 1997, 165-186.
6. W. Hryniewicz, *Modlitwa serca. Nad nowo odkrytymi modlitwami Izaaka Syryjczyka*, „*Znak*” 49(1997) nr 9, 83-91.
7. T.R. Hurst, *Wprowadzenie do teologii syryjskiej*, *VoxP* 9(1989) z. 16, 263-270.
8. K. Klauza, *Diakon w Kościele syryjskim (III-VI)*, *VoxP* 9(1989) z. 17, 675-682.
9. K. Klauza, *Syryjski „Liber Graduum” jako źródło do teologii diakonatu (IV/V)*, *VoxP* 9(1989) z. 17, 683-690.
10. H. Klengel, *Historia i kultura starożytnej Syrii*, tłum F. Przebinda, Warszawa 1971.

⁶² Por. *Sakramenty Wiary*, red. A. Bober – W. Kania, Kraków 1970, 212-213, 230-255 (Teodor z Mopsuestii, Cyryllonas i św. Efreem).

⁶³ Por. *Muza chrześcijańska*, red. M. Starowieyski, t. 1: *Poezja armeńska, syryjska i etiopska*, OŻ VI, Kraków 1985, 163-300 (Poezja syryjska).

⁶⁴ Por. *Teksty o Matce Bożej*, red. C. Napiórkowski, t. 1: *Ojcowie Kościoła greccy i syryjscy*, Niepokalanów 1981, 33-75 (pieśni Efrema); t. 9: *Kościół przedchalcedoński*, Niepokalanów 1995, 165-187 (Kościół syryjskie: Efreem i Sewer z Antiochii).

⁶⁵ Por. Sz. Pieszczocho, *Patrologia*, wyd. 2, t. 2, Gniezno 1994, 132 i 137-140; wyd. 3, Gniezno 1998, 304-305, 310-312.

⁶⁶ Por. z. 5. Św. Efreem, *Pieśń pustyni syryjskiej*, 1982; z. 6. Św. Efreem, *Wszystka piękna jesteś*, 1982; z. 9. Św. Efreem, *Mowa o kapłaństwie*, 1983; z. 10. Cyryllonas, *Pieśni o Eucharystii*, 1983; z. 13. Św. Efreem, *Pieśni o perle*, 1986; z. 15. Św. Efreem-Cyryllonas-Balaj, *Do końca ich umiłowat*, 1987; z. 18. Afrahat, *O modlitwie*, 1989; z. 19. Św. Efreem, *Śpiew kraju dwóch rzek*, 1989; z. 20. Św. Efreem, *Mowa wielkanocna ku czci św. krzyża*, 1989; z. 21. Św. Efreem, *Dziewica nam zrodziła Syna*, 1990; z. 22. Teodor z Mopsuestii, *Tak się módlcie*, 1991; z. 26. *Pieśń o katedrze edeskiej*, 1992.

11. G. Khouri-Sarkis, *Wniebowzięcie Maryi w syryjskiej liturgii godzin*, tłum. B. Górską-Kozłowska, w: *Teksty o Matce Bożej*, t. 9, s. 198-207.
12. P. Krüger, *Rozważania mariologiczne w kazaniach przypisywanych Izaakowi z Antiochii. Perspektywa dogmatyczno-historyczna*, tłum. K. Schier, w: *Teksty o Matce Bożej*, t. 9, s. 221-231.
13. P. Krüger, *Wizerunek Matki Bożej u Syryjczyka Narsaia*, tłum. K. Schier, w: *Teksty o Matce Bożej*, t. 9, s. 208-220.
14. A. Kurek, *Stela z Singan Fu*, „Novum” 1980, nr 2, 107-113.
15. W. Myszor, *Poezja teologów*, w: *Muza chrześcijańska*, t. 1, *Poezja armeńska, syryjska i etiopska*, OŻ VI, Kraków 1985, 163-173.
16. M. Nin, *Główne kierunki duchowości monastycyzmu syryjskiego*, w: *Duchowość starożytnego monastycyzmu. Materiały z międzynarodowej sesji naukowej* (Tyniec 16-19 XI 1994), red. M. Starowieyski, Kraków – Tyniec 1995, s. 31-60.
17. I. Ortiz de Urbina, *Maryja w patrystyce syryjskiej*, tłum. K. Niklewiczówna, CzST 11(1983) 95-171.
18. M. Starowieyski, *Apokryficzna korespondencja króla Abgara z Chrystusem*. Wstęp, przekład, komentarz, STV 15(1977) z. 2, 177-200.
19. M. Starowieyski, *Korespondencja Chrystusa z Abgarem, królem Edessy*, TP 31(1977) nr 18(1 V), 6.
20. M. Starowieyski, *Sobór Efeski i sprawa Nestoriusza – problem źródeł*, „Meander” 50(1995) 23-35 lub w: *Maryja w tajemnicy Chrystusa*, s. 15-27.
21. S. Sojka, *W kręgu kultury syryjskiej*, w: Św. Efrema, *Poezje wybrane*, tłum. z syryjskiego W. Kania, Tarnów 1997, 5-22.
22. L. Stręć, *Ideał kapłana według św. Efrema*, VoxP 7(1987) z. 12-13, 405-410.
23. T. Wolak, *Katechetyczny aspekt w literackiej twórczości św. Efrema. Studium patrystyczno-katechetyczne*, Tarnów 1997.
24. T. Wyszomirski, *Kościół asyryjski (perski)*, „Novum” 1979, nr 11, 200-206.
25. *Wspólna deklaracja chrystologiczna Kościoła katolickiego i Asyryjskiego Kościoła Wschodu*, VoxP 13-15(1993-1995) z. 24-29, 23-26.

Coraz częściej pisze się również w Polsce prace dyplomowe z syryjskiej problematyki wczesnochrześcijańskiej. Z prac magisterskich, obok wymienionych wyżej pisanych pod kierunkiem ks. Wojciecha Kani, można tu wymienić:

1. A. Iskra, *Asceza anachoretów syryjskich. Studium traktatu Teodoreta z Cyru „Dzieje miłości Bożej”* (PAT, Kraków 1997, prom. ks. prof. E. Staniek).
2. A. Pecka, *Udział mnichów syryjskich w życiu Kościoła według relacji Hermiasza Sozomena i Sokratesa Scholastyka* (ATK, Warszawa 1993, prom. ks. prof. W. Myszor).
3. M. Zacharski, *Formy anachoretyzmu syryjskiego IV-V wieku* (UŁ, Łódź 1996, prom. prof. W. Ceran).

Ostatnio powstała w Warszawie nawet praca doktorska pt. *Nauka ascetyczna w mowach Afrahata*, pisana pod kierunkiem ks. prof. Wincentego Myszora⁶⁷.

Trzeba na koniec wspomnieć o polskich księgozbiorach syryjskich literatury wczesnochrześcijańskiej, które aczkolwiek nie są za bogate, to jednak warto je dokładnie skatalogować i umieścić w internecie, co niewątpliwie ułatwiłoby pracę w tej dyscyplinie. Najwięcej publikacji z tej dziedziny znajduje się w Bibliotece Uniwersyteckiej KUL, która posiada w komplecie trzy podstawowe serie tekstów oryginalnych: *Patrologia Syriaca* (t. 1-3), *Patrologia Orientalis* (t. 1-47) i *Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium* (t. 1-580, r. 1999), w którym obok oryginalnych tekstów arabskich, armeńskich, etiopskich, gruzińskich i koptyjskich, znajdują się również *Scriptores Syri* (t. 1-299) i ich *Subsidia* (t. 1-102). Obok szeregu innych publikacji dotyczących najczęściej liturgii, duchowości i teologii syryjskiej (m.in. *Symposia Syriaca I-IV*) Biblioteka ta posiada kilkanaście związanych z tą dziedziną czasopism, jak: „Oriens Christianus”, „Eastern Churches Quarterly”, „Muséon”, „Orientalia”, „Istina”, „Orientalia Christiana Periodica”, „Ostkirchliche Studien”, „Berytus Archeological Studies”, „Echos d'Orient”, „Proche-Orient Chrétien”, „Parole de l'Orient”, „Studia Orientalia”, „Syria”, „Orientalia Lovanensia Periodica”, „Byzantinische Zeitschrift”, „Byzantion”, „Bibliotheca Orientalis”, „Orientalia Suecana” itd.; nie posiada znanych wydań pism syryjskich (zwłaszcza św. Efrema) J.S. Assemaniego i Th. Lamy'ego.

Podobny do powyższego jest również księgozbiór *Patristicum* w ramach Biblioteki Metropolitalnego Seminarium Duchownego w Warszawie, który także posiada prawie kompletne wyżej wymienione serie tekstów oryginalnych oraz wiele związanych z nimi publikacji i czasopism (m.in. „Bessarionne”, „Echos d'Orient”, „Mélanges de l'Universite Saint-Joseph Beyrouth”, „Melto”, „Muséon”, „Oriens Christianus”, „L'Orient Syrien”, „Proche-Orient Chrétien”, „Parole de l'Orient”, „Orientalia Christiana Periodica”, „Orientalia Lovanensia Periodica”, „Revue de l'Orient Chrétien”, „Studien Orientalia Christiana”).

Niemniej bogate w starożytną literaturę syryjską są również Biblioteka Jagiellońska w Krakowie z fragmentami wspomnianych serii (CSCO 1-100, PO 1-10) i kilkoma czasopismami („Muséon”, „Oriens Christianus”, „Syria”, „Journal Asiatique”), Biblioteka Instytutu Orientalistycznego Uniwersytetu Warszawskiego, Biblioteka Uniwersytetu Wrocławskiego, a także prywatny księgozbiór ks. J. Woźniaka, który można podzielić na: pomoce filologiczne, Biblia i apokryfy syryjskie, teksty i przekłady (w tym *Patrologia Syriaca* 1-3, oraz wiele tomów syryjskich CSCO), monografie oraz słowniki i encyklopedie.

⁶⁷ Por. Andrzej Uciecha, *Nauka ascetyczna w mowach Afrahata* (UKSW, Warszawa 2000, prom. ks. prof. W. Myszor).

POLNISCHE SYROLOGIE

(Zusammenfassung)

Seit einigen schon Jahrhunderten dozierte man syrisch in Polen: Krakau, Wilno, Warschau, Lublin, Danzig, Tarnów.

An der Krakauer Universität unterrichtete man syrisch seit dem Anfang des 18. Jahrhundert, wo man im Jahre 1805 errichtete den Lehrstuhl für die orientalischen Sprachen. Zu den bedeutendsten Lehrer des Syrischen gehörten im 19. Jahrhundert folgende Professoren: Martin Altegger, Wilhelm Münnich aus Wien, Piotr Pękalski, Nikolaus Janowski, Jan Schindler, Ignacy Penka, Feliks Godziemba Sosnowski, Jan Drożdżewicz. Im 20. Jahrhundert dozierten syrisch Franciszek Gołba (1902-1923) und Alfons Bielenin (1923-1944). Nach einer Pause unterrichten jetzt syrisch prof. A. Zaborski für die Studenten der Arabistik und Dr. J. Woźniak im Institut für die Religionswissenschaft.

Im 19. Jahrhundert unterrichteten syrisch in Wilno E. Groddeck und Michał Bobrowski. J. Lelewel übersetzte ins Polnische die syrische Grammatik von Dieber im Jahre 1802. In Warschau hat im 19. Jahrhundert ein Italiener Aloissius Chiarini angefangen syrisch zu dozieren, der das Wörterbuch und die Grammatik für hebräisch und syrisch auf lateinisch verfasst hatte. Beim studierte der Orientalist Albert Biberstein-Kazimirski. An der Warschauer Universität dozierte syrisch Jan Stawarczyk in den Jahren 1918-1944. Nach dem zweitem Weltkrieg dozierte syrisch an der Universität und an der Akademie der Katholischen Theologie Paul Nowicki bis das Jahr 1970. Sein Nachfolger war Joseph Maria Rosłon, der in Jahren 1971-1993 dozierte syrisch an der Akademie der Katholischen Theologie.

In Lublin an der Katholischen Universität dozierten syrisch im 20. Jahrhundert: Stanisław Styś, Stanisław Łach, Stanisław Cinal, Józef Kudasiewicz. Jetzt seit fast 10 Jahren doziert syrisch Antoni Tronina. In Danzig existierte das Akademische Gymnasium in Jahren 1584-1810, in dem dozierte man syrisch. Zu den berühmten Lehrer gehörten Daniel Gradus (+1713) und Paul Pater (+1724). Im Priesterseminar der Diözese von Tarnów unterrichtete syrisch Wojciech Kania in Jahren 1960-1990.

Zu den Vertretern der polnischen Syrologie gehören im 20. Jahrhundert: Paul Nowicki (1888-1980), Wojciech Kania (geb. 1911), Witold Witakowski (geb. 1949), Aleksander Kowalski, Jerzy Woźniak (geb. 1949). Paul Nowicki promovierte im Jahre 1916 in Freiburg in Breisgau beim Prof. H. Reckendorf auf Grunde der Dissertation *Beiträge zur Syntax in Aphrems Memren*. Er als der erste verfasste die syrische Grammatik in polnischer Sprache. Wojciech Kania ist der bedeutendste polnische Syrologe, der die Werke vom heiligen Ephrem übersetzt hat. Witold Witakowski wirkt jedoch in Sweden und er publizierte zwei Bücher und er organisierte das VII. Symposium Syriacum in Uppsala im Jahre 1996. Aleksander Kowalski promovierte in Rom und er wirkt jetzt als der Journalist in Italien. Jerzy Woźniak studierte die Semitistik in München und er befasst sich jetzt mit der Homilien von Aphrahat und mit der syrischen Demonologie.